

Szabó Csilla, Bakti Mária (szerk.)

Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai

**(Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 255. pp.
ISBN 978-615-5946-22-6)**

Láncos Petra Lea

E-mail: lancos.petra.lea@jak.ppke.hu

Az Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai a módszertani fókuszú Iránytű-sorozat második kötete, melyet három évvel a szakfordítóképzés módszertanát elemző tanulmánycsokrot tartalmazó első Iránytű-kötet követően adtak ki a szerkesztők. Szabó Csilla egyetemi docens, a Budapesti Műszaki Egyetem Tolmács- és Fordítóképző Központjának képzésvezetője, valamint Bakti Mária főiskolai docens, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara Alkalmazott Humántudományi Intézet intézet- és tanszékvezetője arra vállalkoztak, hogy ezúttal a tolmácsolás módszertanát vegyék görcső alá. A szerkesztők a kötetbe foglalt 14 tanulmányt három tematikus fejezetbe rendezték el. Az első fejezet a *Fókuszban a tolmácsolási kompetenciák* címet kapta. Bakti Mária tanulmánya az idegen nyelvű szakirodalom tolmácsolási kompetencia-modelljeit veszi számba, míg F. Csizmázia Erzsébet írása a blattolást hasonlítja össze a fordítással és tolmácsolással, továbbá egy blattolásra adaptált kompetencia-modell mutat be. Eszenyi Réka chuchotage-zsal foglalkozó munkájának fő üzenete, hogy ezt a gyakorlatban sűrűn alkalmazott, számos kihívással tüzdelte tolmácsolási módot már a tolmácsolás során is érdemes volna oktatni. A fejezet utolsó tanulmányában Rohonyi Borbála hivatásos tolmácsokkal készített interjúk, valamint a nemzetközi szakirodalom alapján tesz javaslatot a szöveggel támogatott tolmácsolás során alkalmazott figyelemmegosztási készségek lehetséges fejlesztésére.

A kompetenciafejlesztés lehetőségei a tolmácsolásban című második fejezet Szabó Csilla tanulmányával indul, mely a tolmácsolásban alkalmazható, a tolmácsolók készségeinek erősségeit és gyengeségeit feltáró, korszerű értékelési technikákra koncentrálnak. Besznyák Rita az ideális gyakorló- és vizsgaszövegek összeállításával foglalkozik, a választott szövegek információsűrűségére, koherenciájára, szintaktikai és lexikai jellegzetességeire tekintettel. Veresné Valentinyi Klá-

ra blattolási részkészségek fejlesztésére koncentrálnak munkáját Seresi Márta tanulmánya követi, aki a fordító- és tolmácsolók körében végzett felmérésében azt vizsgálta, milyen gyakran merült fel a válaszadók szakmai gyakorlata során olyan igény, hogy a C nyelvükre fordítsanak, tolmácsoljanak. A második fejezetet Lakatos-Báldy Zsuzsanna dolgozata zárja, összevetve a gépi fordítás és tolmácsolást az emberi fordító és tolmács készségeivel.

A harmadik és egyben utolsó fejezet a *Tolmácsolás a gyakorlatban. Kompetenciák és tolmácsolási helyszínek* címet kapta. Csörgő Zoltán a bírósági tolmácsok kompetenciáit ismerteti és azok fejlesztésére tesz javaslatot, míg Puklus Márta a bírósági tolmácsok és jogászok együttműködésének jó gyakorlatait mutatja be. Németh Anikó munkájában kísérletet tesz az üzleti és vállalati tolmácsolás elhárítására, és az ún. vállalati életciklus-modell alapján ismerteti a felmerülő vállalati tolmácsolási eseményeket. Serman Eszter a tolmácsolással kapcsolatos nemzetközi szabványokat ismerteti; a kötet pedig Dabis Melinda – a tolmácsképzés fejlesztését szolgáló hallgatói utánkövetéssel foglalkozó – írásával zárul.

Jogászként, az Európai Unió Bíróságán rendszeresen dolgozó tolmácsként elsősorban a kötet bírósági és jogi tolmácsolással kapcsolatos tanulmányai keltették fel érdeklődésemet, így recenziómban Csörgő Zoltán és Puklus Márta írásaira térek ki részletesebben. Csörgő Zoltán, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének megbízott oktatója *A bírósági tolmács kompetenciái és azok fejlesztési lehetőségei* című munkájában a bírósági tolmács deklaratív és procedurális tudásával kapcsolatban alkotott modellt (Horváth 2013) fejti ki részletesen, saját rendszerbe foglalva azt (182). Csörgő elsősorban a deklaratív tudás tartalmára helyezi tanulmányában a hangsúlyt: *a bírósági tolmács általános nyelvi kompetenciája, szaknyelvi kompetencia, nyelvi automatizmusok, nyelvészeti ismeretek, terminológiai ismeretek, interkulturális kommunikáció, jogi alapismeretek, a helyszín és a „forgatókönyvek” ismerete*, valamint *a pszichológiai ismeretek* című alfejezetek alatt tárgyalva azt. Ennek oka, amint arra Csörgő is rámutat, hogy a bírósági tolmács procedurális tudása és annak fejlesztése semmiiben nem különbözik az egyéb (szak)tolmácsokétól.

A bírósági tárgyaláson részt vevők aszimmetrikus repertoárjára utalva Csörgő aláhúzza: a bírósági tolmácsnak különös gondot kell fordítania arra, hogy „a kevésbé ismert regionális és társadalmi nyelvváltozatokban megnyilatkozó beszélőket” is megértse, hiszen „a bírósági tolmácsoláson kívül kevés egyéb tolmácsolási feladat van, ahol a kommunikációban részt vevő felek anyanyelvi repertoárja ilyen nagy mértékű eltérést mutat” (183). Emellett a szerző a szaknyelvi fogalmak és kollokációk, valamint a nyelvi automatizmusok (panelek) elsajátításának jelentőségére hívja fel a figyelmet, kihangsúlyozva azt is, hogy „a kontextus és a háttérismeretek hiánya miatt a szótárak önmagukban egyébként sem jelentenek elegendő támaszt szaknyelvi kérdésekben” (184). Ehelyett Csörgő eredeti szövegek, így pl. ítéletek, végzések, jegyzőkönyvek stb. tanulmányozását javasolja a bírósági tolmács felkészüléséhez, melyek – véleményem szerint – a hatékonyabb figyelemmegosztást lehetővé tévő „sztereotíp-repetitív megnyilatkozások” (pl. a felek jogorvoslatra vonat-

kozó kioktatása) könnyebb elsajátítását is elősegíthetik. Ezzel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy az ilyen eredeti szövegek beszerzése akadályokba ütközhet. Így például magyar nyelven a Bírósági Határozatok Gyűjteményéből (<https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok>) elérhetőek a magyar bíróságok – igaz csak 2008 óta és csak az ügy érdemében hozott – határozatai, ugyanakkor hasonló, hatósági döntéseket tartalmazó kereshető adatbázis egyelőre nem áll rendelkezésre. Emellett a készülést megkönnyítő párhuzamos szövegek nagy biztonsággal csupán az Európai Unió Bíróságának (EUB) joggyakorlatából lelhetőek fel, de ezek a nemzeti bíróságokon nem, vagy csupán szerencsés véletlennek köszönhetően hasznosíthatók (mert éppen a keresett nemzeti jogintézmény kontextusában vagy kapcsán döntött az EUB előzetes döntéshozatali kérelem vagy kötelezettségzegés ügyében).

Csörgő a bírósági tolmács jogi alapismereteinek kérdését is felveti, hangsúlyozva azonban, hogy a tolmácstól nem elvárható, hogy valamennyi munkanyelvéhez kapcsolódó jogrendszert tüzetesen ismerjen. Ugyanakkor a szerző szerint fontos, hogy a tolmács képes legyen a jogi nyelv elemzésére és felismerje az egyes fogalmak közötti összefüggéseket és különbségeket. Mindezek kapcsán Csörgő megemlíti, hogy a tolmácsnak „a kommunikációs helyzet bonyolultságát és a résztvevők igényeit kell felismernie” (189), amivel talán a Bhatia munkájából ismert, a nyelvi közvetítő felé esetlegesen fennálló *easification* iránti igényre utal (Bhatia 1983) – ezt azonban sajnos nem fejt ki a továbbiakban.

Végül a szerző azt is kiemeli, hogy a bírósági tolmácsnak ismernie kell a rá vonatkozó jogszabályokat és etikai kódexeket, valamint a hibás tolmácsolás jogkövetkezményeit is. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a legújabb eljárási kódexek a tolmácsra nézve a szakértőre vonatkozó rendelkezések alkalmazását írják elő (Be. 201. § (1) bek., Pp. 61. § (2) bek., Ákr. 73. § (3) bek.), a szakértőre vonatkozó, eljárási törvényekbe foglalt rendelkezések pedig továbbutalnak az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 45. § (2) bek. *mb*) pontjára (*amennyiben hamis szakvéleményt ad, a Büntető Törvénykönyvbe ütköző cselekményt követ el, amely büntetőjogi felelősségre vonást von maga után*), melyet a Büntető Törvénykönyv a hamis tanúzás tényállása alá von (272. § (2) bek. a) pont: *mint szakértő hamis szakvéleményt vagy mint szaktanácsadó hamis felvilágosítást ad*). A tolmács státuszával kapcsolatban Kállai Sándor és Mozsolits András kritikai élel állapítják meg, hogy „a tolmácsokra és a szakértőkre vonatkozó rendelkezéseket szerencsésebb lenne külön választani, illetve önállóan szabályozni valós szerepükből és működésükből adódóan. Amíg egy szakértőnek a szakértelme alapján kidolgozott saját véleményét kell előadnia a bíróság előtt, addig egy tolmács feladata nem terjedhet túl a helyes fordításon, a semlegesség elvének érvényesülése miatt pedig még állást sem foglalhat. Ugyan mindkét perbeli résztvevő a bíróság hiányos szakértelmét pótolja, azonban teljesen más körülmények között. Míg a szakértő szakértelmét felhasználva bizonyítékot szolgáltat a bíróság számára az új Pp. 300. § (1) bekezdése alapján, addig a tolmács (vö. a tolmács fordítása) nem hordoz bizonyítékot, »csupán« közreműködik a nyelvi különbségek áthidalásában nyelvi közvetítőként” (Kállai és Mozsolits 2017).

Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy valamennyi bírósági tolmácsnak ismernie kell a tárgyalások „forgatókönyvét”, vagyis az egyes eljárási cselekményeket és azok sorrendjét, továbbá a tárgyalás helyszínét is. Csörgő arra is javaslatot tesz, miként lehet a képzés során elsajátítani ezeket az ismereteket: bírósági tárgyalások megfigyelésével, illetve szakemberek bevonása mellett történő szimulációjával. Valóban, a tárgyalóterem kötött elrendezése, a tárgyalás ünnepélyessége, a gyors egymásutánban „eldarált” eljárási elemek bénítóan hathatnak egy tapasztalt tolmácsra is. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a tolmácsképzésben nagyobb hangsúlyt kapjon a bírósági tolmácsolás oktatása; ehhez képest sajnos egyedül a 2015-ös évben indult el az ELTE Bírósági és hatósági tolmács szakirányú továbbképzése (a képzésre tanulmányában Csörgő is utal, 193).

A kötet másik bírósági tolmácsolással foglalkozó írása Puklus Márta (a tanulmány írásakor a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének oktatója) *Az érem másik oldala. Hogyan tudnak együttműködni a jogi szakemberek a bírósági tolmáccsal?* című munkája. A szerző bevezetőjében arra hívja fel a figyelmet, hogy 2019-ben lezárult empirikus kutatása (Puklus 2019) alapján sok a bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogy mi a bírósági tolmács szerepe, helye és feladata a tárgyaláson. A szerző szerint a bírósági tolmácsok bizonytalan helyzetének feloldását a megfelelő szakirányú képzés, valamint a bírósági tolmácsolás jogszabályi kereteinek kidolgozása segítené, különös tekintettel a bírósági tolmácsoktól egységesen elvárt szakképzettségre, valamint kirendelésükre. Puklus szerint azonban a bírósági tolmácsok helyzetének rendezése mellett legalább olyan fontos az is, hogy a tárgyaláson részt vevő „jogi szakemberek” is tisztában legyenek a nyelvi közvetítés mibenlétével, a tolmács jogaival és a megfelelő munkavégzéséhez szükséges körülményekkel. A jogi szakemberek érzékenyítésének eszközeként Puklus a tolmácsolási folyamatot bemutató tréningek, workshopok és kerekasztal-beszélgetések megszervezését, valamint az EULITA Vademecum című, tíz pontból álló útmutatójának (https://eulita.eu/wp-content/uploads/files/QUALLETRA-Vademecum_HU.pdf) hozzáférhetővé tételét javasolja. Ehelyütt érdemes megemlíteni, hogy az írás egyik kulcsfogalmát, a jogi szakember fogalmát a szerző munkájában nem definiálja, így csak találgathatunk, hogy azzal Puklus a bíróra, ügyvédre, ügyész utalhatott.

A szerző két gyakorlati példát hoz arra, miként lehet a jogi szakemberekkel jobban megismertetni a bírósági tolmácsolás feltételeit. Puklus először Hale Ausztráliában felépített képzését idézi (Hale 2011), melyben öt rövid modul köré építve vezetik be a jogászokat a bírósági tolmácsolás elméleti és gyakorlati kérdéseibe. A képzés során a résztvevők saját maguk döbbenhetnek rá a bírósági tolmácsolás összetett, nyelvi és kulturális kihívásokkal terhelt valóságára. Hale munkája arra hívja fel a figyelmet, hogy a sikeres tárgyalótermi kommunikáció a jogi szakemberek és a bírósági tolmácsok közös felelőssége és érdeke, azért közösen kell tenniük. Másodikként a szerző a bécsi, trieszti, maribori és leuveni egyetemeken együttműködésében, 2018-ban indult uniós TransLaw projektet ismerteti. A projekt keretében a leendő jogi szakemberek és tolmácsok megismerkednek egymás mun-

kájával, közösen dolgoznak fel a büntetőjog körébe tartozó eseteket és ún. *transzkulturális jogklinikákon*, valódi ügyeken dolgozva szereznek a munkájuk során hasznosítható tapasztalatokat. Tanulmányát Puklus azzal zárja, hogy „elősegíti a jogi eljárás zökkenőmentes lefolytatását, ha a bíró és a jogi szakemberek is megfelelő ismeretekkel rendelkeznek a tolmácsolásról” (208), így akár az ausztrál, akár az uniós projekt egyes részeit megvalósíthatónak látja Magyarországon is, hogy hazánkban is partnerként tekintsenek a tolmácsokra a jogi szakemberek.

A kötet hasznos olvasmány a tolmácsolás-képzésben részt vevő oktatóknak, azonban a tolmácsolóknak, sőt, az aktív tolmácsok is fontos ismereteket meríthetnek belőle, segítve reflektált, tudatosabb készülésüket a tolmácsvizsgára és tolmácsmegbízásokra. Izgalommal várom az Iránytű-sorozat következő kötetét, reménykedve abban, hogy a (jogi) terminológusképzés módszertani kérdései is terítékre kerülnek.

Irodalom

- Bhatia V. K. 1983. Simplification v. Easification – The Case of Legal Texts. *Applied Linguistics* Vol. 4. No. 1. 42–54.
- Hale S. 2011. *Interpreter policies, practices and protocols in Australian courts and tribunals. A national survey*. Melbourne: Australian Institute of Judicial Administration.
- Horváth I. 2013. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: Magánkiadás.
- Kállai S., Mozsolits A. 2017. A bírósági tolmácsok rendezetlen szerepe. *Ars Boni*. <http://arsboni.hu/birosagi-tolmacsok-rendezetlen-szerepe/> (utolsó megtekintés: 2021. 12. 05.)
- Puklus M. 2019. *A bírósági tolmácsolás nyelvi és nyelven kívüli tényezői, a bírói elvárások és a tolmács szerepe*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE.